

YÜKSEK ÖĞRENİMDE ÖZEL MALİYETLER

-Bir Anket Deęerlendirmesi-(1)

Doç.Dr. Figen ALTUĐ
U.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü

A. GİRİŞ

Beşeri Kaynaklar Ekonomisi, insanı bir üretim faktörü olarak ele almakta olup 1960 lardan günümüze değin beşeri sermaye kavramı ile bu kavramın çeşitli yönleri hakkında yoğun çalışmalar yapılmıştır (2). Yiyecek, enerji ve diğer doğal kaynakların hızla tükenmesi karşısında endişeye kapılmayıp insanın yeteneklerini geliştirerek gelecekte iktisadi verimliliği arttırmanın mümkün olduğu, İktisadi büyümede ister özel, ister kamusal nitelikte olsun, insana yapılan yatırımların ihmal edilmemesi gerektiği, bunun için de nüfusun kalitesini artırıcı yatırımlara önem vermenin zorunlu olduğu ileri sürülmekte ve sağlık-mesleki göç-iktisadi bilgilendirme-eğitim-işbaşı eğitimi vb. konulardaki harcamaların tüketim yönü olmakla birlikte yatırım niteliklerinin de varlığı vurgulanmaktadır (3).

Yüksek öğrenim gören kişilerin daha fazla eğitim karşılığında daha fazla kazanç elde etme gibi parasal, ya da makam, seçkinlik gibi parasal olmayan özel faydalar elde etmeleri sözkonusudur (4). Bilinçli bir beşeri sermaye yatırımcısı olarak kişiler, yüksek öğrenimin sağlayacağı kişisel faydalar ile bu hizmetten ötürü katlanacakları kişisel maliyetleri karşılaştırarak yüksek öğrenime ilişkin başlama, devam etme veya bırakma kararlarını verirler (5).

Buna karşılık kişilerin yüksek öğrenim görmelerinin, işgücünün verimliliğini arttırması sonucu, iktisadi büyümeye, gelirin adil paylaşımına, sosyalleşmeye, fikirlere saygıya, demokrasinin güçlenmesine ve sosyal değişmeye olumlu katkısı, dolayısıyla topluma yayılan sosyal faydaları vardır (6). Bu durumda, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yüksek öğrenime yönelik yatırımların önemi açıktır (7). Toplum da beklediği sosyal faydalar karşılığı tüm yetenekli gençlere yüksek öğrenim imkânını sağlamak, fiziki kapasiteyi arttırmak için bir takım maliyetlere katlanır (8).

Yüksek öğrenim hakkında kişisel ve toplumsal kararları belirleyen faktörler farklı olduğundan (9), kişisel kararların toplumun yüksek öğrenimden beklentilerini karşılamayacak nitelikte olması halinde, kamu kesiminin müdahalesi ve uzun dönemli eğitim planları aracılığıyla sosyal harcamaları yönlendirmesi gerekir (10).

Bu çalışmada toplumsal maliyetler vurgulanmakla birlikte, esas itibarıyla, yüksek öğrenime yönelik kişisel talebi belirleyen faktörlerden, kişisel maliyetler ele alınmaktadır.

B- YÜKSEK ÖĞRENİMDE ÖZEL MALİYETLER

Yüksek öğrenim kurumuna girmeden önce yapılanlar ile yüksek öğrenim yapmanın gerektirdiği harcamalar, bu eğitimin kişiler açısından görünürdeki maliyetleridir. Görünmeyen, fakat yüksek öğrenime devam etme kararını görünür maliyetlerden daha fazla

etkilediğini varsaydığımız bir diğer özel maliyet türü ise yüksek öğrenimin fırsat maliyetidir.

1- Üniversite Giriş İçin Yapılan Harcamalar

Üniversite Giriş Sınavına hazırlık eğitimi ile Giriş Sınavı için yapılan harcamalar bir üniversite öğrencisi adayın katlandığı özel maliyetlerdendir.

a- Üniversite Giriş Sınavına Hazırlık Eğitimi

Yüksek öğrenim hizmetlerine yönelik sosyal talep, bu hizmetin arzından fazla olduğu, dolayısıyla yüksek öğrenim önünde lise mezunu birikimi meydana geldiği anda arz-talep arasındaki dengeyi tayinlama ile kurmak gerekir ki bu tayinlama yollarından biri, objektif seçim (giriş sınavı) dır (11). Bu yarışma sınavına girenler içinde, yüksek öğrenim görme yeteneğinde olanların seçilmesi, daha sonra yüksek öğrenim kurumları arzı ile denge kurabilmek için yetenekliler arasında ikinci bir eleme yapıp ilgili öğrenim kurumları arzı ile denge kurabilmek için yetenekliler arasında ikinci bir eleme yapıp ilgili öğrenim kurumlarına yerleştirilmeye çalışılması Türkiye'de de yıllardır başvurulan bir yöntemdir. Adayın sınavlarda başarılı olabilmek için harcadığı gücün, katlandığı manevi sıkıntının eğitim için ödenen "bir psikolojik fiyat" olduğu kabul edilmektedir (12). Aca-ba adayın üniversiteye girişte katlandığı özel maliyet bu kadar mıdır?

Böyle bir yarışma sınavında normal lise bilgilerini tamamlamaktan çok, alışık olmadıkları test tekniğine uygun kısa sürede, doğru cevaplama alışkanlığı, bir başka deyişle suni bir yetenek kazanmak amacıyla, lise mezunları (hatta henüz lisede okuyanlar da) sınav öncesi, bu sınava hazırlayıcı eğitimden yararlanmak eğilimindedirler (13). Nitekim Maliye Bölümü 1. sınıflara uygulanan ankete geçerli cevap veren öğrencilerin % 80'i giriş sınavına hazırlayıcı eğitimden geçmişlerdir.

Piyasa ekonomisinin yüksek öğrenime yönelik bu potansiyel talepten yararlanmak amacıyla açtığı özel dershaneler (14), uzun yıllar bu alandaki tek seçenektir. Son yıllarda ise, bu tür eğitime yönelik yayımlar ile liselerin açtığı kurslar, yüksek öğrenime yönelik potansiyel talep için farklı seçenekler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yapılan anketi cevaplayan ve hazırlayıcı eğitimden yararlanan 134 öğrencinin % 7'si, sadece lisenin açtığı kurslarla yetinmiş, % 11'i sadece yayınlardan yararlanmış, % 35'i sadece özel dershaneye gitmiştir. Kalan % 53'ü ise, üç seçenektен en az ikisini seçenler (% 27) ile tüm seçeneklerden yararlananlar (% 26) grubunu oluşturmaktadır. Sınav hazırlık eğitiminden yararlananlar içinde, ister tek seçenek isterse çok seçenek içinde olsun, özel dershane eğitiminden yararlananlar % 78'lik bir paya sahiptir.

Aday öğrenciler bu tür bir eğitim için bedel ödemektedirler. Kimi liseler parasız kurs açarken, kimileri de piyasa koşullarına göre nisbeten düşük bir bedel almaktadır. Böylece, daha yüksek öğrenime girmeden başlattıkları bu tip hazırlık harcamaları, adaylar açısından yüksek öğrenimin maliyetini arttırıcı bir unsurdur (15). Anket verilerine göre, Üniversite Giriş Sınavı hazırlık eğitiminden yararlananların % 92'si bu harcamaları ailelerinden, % 6 sı ise çalışarak karşılamışlardır. Grubun % 82 si bu harcamalara 1 yıl, % 16 sı ise iki yıl katlanmak sonucu Maliye bölümüne girmişlerdir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nca 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 26. maddesinde belirtildiği gibi, "..... Yüksek Öğrenime Giriş herkesin yeteneğine göre eşit olarak herkese açık olmalıdır....." (16). Ayrıca 1982 Anayasası 42. maddesi de "Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz....." demektedir. Oysa, Üniversite giriş sınavına hazırlık eğitiminin finansmanını karşılayamayan yetenekli lise mezunları için, yüksek öğrenime devam olanağı, işin başında azalmaktadır. Toplumda geniş bir tabandan en yeteneklilerin seçimi yerine, geçici ve suni bir yetenek kazandıran hazırlık eğitiminden yararlanma olanağı olanlara yüksek öğrenim hizmeti arz edilmektedir ki bu, yüksek öğrenimde fırsat ve imkân eşitliğini zedeleyici bir unsurdur.

b- Üniversite Giriş Sınavı

Adaylar, özel fayda sağlayacakları gerekçesiyle sınav gerçekleştirme harcamalarının bir kısmına katılmakta, iki basamakta gerçekleşen Seçme ve Yerleştirme Sınavının her iki basamağı için harç ödemekte ve ilgili kitapçığı satın almaktadırlar (17).

2- Yüksek Öğrenime Giriş Sınavını Kazanarak Kayıt Yaptıran Öğrenciler

a- Genel Nitelikleri Açısından

1987-1988 öğrenim döneminde Üniversite giriş sınavını kazanarak U.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümü (Türkçe-Matematik ağırlıklı puanla öğrenci almaktadır) 1. sınıfta kayıt yaptıran öğrencilerin % 75'i resmi liseden mezun olmuşlar. Toplamın % 74'ü Fen kolu çıkışlı olup grubun % 51'i =iyi= derecede, % 39'u ise =orta= derecede liseyi bitirmişlerdir.

Ankete geçerli cevap verenlerin % 53'ü liseyi bitirdikleri yıl, % 28'i 1 yıl, % 14'ü 2 yıl ve kalanları ise 3 ve daha fazla yıl bekleyerek Maliye bölümüne kaydolmuşlardır. Ara verenler içinde % 68'inin bekleme nedeni puan düşüklüğü iken % 16'sı başka bir okula devam ettiği için; % 5'i maddi olanaksızlıktan; diğerleri ise askerlik vb. gerekçelerle öğrenimlerine ara vermişlerdir.

Ankete geçerli cevap verenler arasında Bursa ili sınırları içinde liseyi bitirip U.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümüne kayıt yaptıran öğrencilerin oranı sadece % 9'dur. Bursa hariç Marmara bölgesinden gelenler % 29, diğer coğrafi bölgelerden gelenler ise % 62'dir.

156 öğrenciden, % 47'sinin babası, % 58'inin ise annesi ilkokul; % 18'inin babası, % 3'ünün ise annesi yüksek öğrenim mezunudur.

Babası halen çalışanlar % 71 oranındadır. % 21'inin babası serbest meslek sahibi, % 18'i işçi, % 15'i tarımcı, % 12'si memur, % 8'i öğretmendir.

Öğrencilerden annesi ev kadını olanlar % 83'dür. Çalışan annelerin ise % 6'sı serbest meslek sahibi, % 11'i işçi, % 22'si tarımcı, % 17'si memur, % 17'si öğretmendir.

Sınıfın % 76'sının ailesinin aylık net gelir ortalaması 250.000.- TL'nin altındadır. İlgili soruyu yanıtlayan 120 öğrenci açısından ailenin gelir ortalaması ise ayda net 185.000.- TL'dir.

b- Kayıt Sırasında Yaptıkları Harcamalar

Üniversiteye kayıt sırasında öğrencilerden çeşitli belgeler istenmekte ve öğrenciler bu belgeler için çeşitli kurumlarca saptanmış sabit tutarlarda bedel ödemektedirler (18).

Bu arada, Bursa ili dışından fakülteye kayıt yaptırmak için gelen öğrencilerin - belki bir yakınları ile birlikte - katlandıkları yol, barınma, beslenme vb. harcamalarının varlığı da gözardı edilmemelidir (ki bu vb. harcamaların hesaplanmaları zor, fakat mümkündür).

3- Yüksek Öğrenim Karşılığı Ödenen Bedel

a- Genel Olarak

Yüksek öğrenim hizmetinden doğrudan yarar sağlayanların ödeyecekleri bedel, bu hizmetin varsayılan niteliğine göre değişmektedir (19).

1) Yüksek öğrenim hizmetini sunan kurumun üstlenmesi gereken birtakım girdi maliyeti vardır. Öğretim üyeleri ile idari personelin özlük hakları, araç-gereç giderleri, bina, laboratuvar kütüphane, lojman vb. tesislerin yapım-onarım giderleri, amortismanlar gibi hizmette kullanılan toplam girdilerin maliyeti, yüksek öğrenim kurumu açısından dolaysız maliyettir (20). Yüksek öğrenim hizmetinden yararlanan kişilerin özel fayda ve maliyet karşılaştırması sonucu, "eksik yatırım" yapmamaları için herkese bedava (veya bedavaya yakın) yüksek öğrenim hizmeti sunulması ve hizmet üretim maliyetlerinin devlet tarafından, dolayısıyla vergi ödeyicilerince finansmanına, "**Doğrudan finansman**" denmekte ve sunulan hizmetten özel yarar sağlayacak olan öğrenciler bedel ödememektedirler. Daha doğrusu yüksek öğrenimin dolaysız kamusal maliyetleri öğrencilere yansıtılmamaktadır (21).

2) Yüksek öğrenimden sağlanacak sosyal faydaların özel faydalardan yine fazla olduğu ve kamu kesiminin, hizmet finansmanına öğrencilere oranla daha çok katılması kıstasından hareket edilen ikinci yöntemde, yüksek öğrenimde dolaysız kamusal harcamaların bir kısmı veya tamamı, hizmetten özel fayda sağlayacaklardan **harçlarla** tahsil edilmekte ve buna "kısmi finansman" denmektedir. Bu arada spor tesisleri, yurt, kafeterya gibi yardımcı hizmetlerle burs ve diğer mali yardımların, eğitim hizmetinden yararlanacaklar lehine yapılan transferler olarak, yüksek öğrenimin dolaysız maliyetleri içine girmedığı konusu (22), özellikle Türkiye'de uygulanan "harç" sistemi açısından dikkate alınması gereken bir noktadır.

3) Eğitim kurumu açısından dolaysız maliyetlerin birim başına bedelini, "fiyat" yoluyla öğrencilerden tahsil edildiği üçüncü yöntem "**dolaylı finansman**"dır ve hizmetin fiyatını ödeyemeyecek durumda olanların, kamu kesimince desteklenmesini gerektirir.

b- Türkiye'deki Durum.

Türkiye'de 1984-1985 öğretim yılından itibaren yüksek öğrenimdeki öğrencilerin harcamalara katılması esası kabul edilmiş ve öğrencilerin devam ettikleri öğrenim dalları (ki beş gruba ayrılmaktadır) gözönünde tutularak maliyet bedelinin en çok beşte biri seviyesinde olmak üzere harç ödemeleri zorunlu tutulmuştur (23). Tavan sınırları içinde kalmak koşuluyla her yıl ödenecek harç miktarları bakanlar kurulunca belirlenecektir. Buna göre, 1987-1988 öğrenim döneminde İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerinde okuyan öğrenciler için belirlenen 40.000.- TL. lik harç miktarının yarısı üç eşit taksitte nakit olarak ödenirken kalanı için uzun vadeli ve faizsiz olarak borçlanan öğrencilerin eğitim programlarını tamamladıktan iki yıl sonra, yılda üç eşit taksitte ve normal eğitim süresi kadar süre (İ.İ.B.F'de 4 yıl) içinde geri ödemeleri öngörülmektedir.

Öğrencilerden alınan harçların, her üniversite bütçesinde açılacak Öğrenci Harçlar Fonu'na aktarılacağını bildiren ilgili yasada, fonun kullanım yerleri de belirtilmektedir. Buna göre, fondaki para YÖK'nün yapacağı plan ve programlar uyarınca, öğrencilerin beden ve ruh sağlığının korunması, barınma, beslenme, çalışma, boş zamanları değerlendirme gibi sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kullanılacaktır (24).

4- Öğrenimden Ötörü Katlanılan Özel Maliyetler

Yüksek öğrenimdeki öğrencilerin öğrenime devam etmeyen lise mezunlarına oranla katlanmak zorunda oldukları bazı harcamalar vardır. Kitap, fotokopi, kırtasiye, araç-gereç, önlük gibi özel giysi, ulaşım, barınma, okuldaki beslenme harcamaları bu gruba girer. Hernekadar aynı yaştaki öğrencilerle öğrenci olmayanların "geçim masrafları"nın bazı önemi az başlıklar dışında aynı olduğu ileri sürülmüşse de (25), anket bulgularına göre, miktarların azımsanmayacak boyutta olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, yasal olarak çalışabilir yaştaiken, öğrenime devam ediyor olmak da öğrencilere eğitimin fırsat maliyeti denen bir özel maliyet daha yüklemektedir (26).

Öğrencilerin % 88'inin aileleri öğrenim harcamalarını karşılamakta, % 7'si çalışarak, % 3'ü kamu kesiminden karşılıksız burs alarak, % 1'i kamu kesiminden karşılıklı burs alarak, % 1'i borçlanarak öğrenim harcamalarını finansman olanağı bulmaktadır. Maliye bölümü 1. sınıf içinde özel kesimden burs alan öğrenci yoktur.

Bu arada çalışan bir lise mezununun da benzer harcamaları yapabileceği, üstelik yüksek öğrenime devam ettikleri için öğrenci olmanın verdiği bazı ayrıcalık ve indirimler de gözönünde tutulmalıdır; örneğin yurt kolaylıkları, okulda yenen öğle yemekleri ile kent içi ulaşımında yararlandıkları indirimler bir anlamda öğrenciler lehine, toplumun çeşitli kesimlerinin katlandığı maliyetlerdir ki bunlar makale kapsamına alınmamaktadır.

a- Tüm Öğrencilerin Yüksek Öğrenimden Ötörü Yaptıkları Harcamalar

1) **Fakülteye Ulaşım Harcamaları:** Uludağ Üniversitesi Kampüsü, kentden 17 km. uzakta olduğundan öğrencilerin fakülteye geliş-gidişlerinde genel olarak belediye otobüsleri ile gerçekleştirilen ulaşım hizmetinden yararlanmaları söz konusudur (27). Ayrıca, ulaşımında özel araçlarını kullananlar olduğu gibi, kampüs içindeki yurtlarda kalıp ulaşım bedeli ödemeyen öğrenciler de vardır (28).

2) **Kitap-fotokopi-kırtasiye harcamaları:** Öğrenciler önerilen ders ve yardımcı kitapların yanısıra tutulan dersnotlarının fotokopileri üzerinde de çalışmaktadırlar (29).

3) **Öğle yemekleri:** Öğrencilerin üniversite yemekhanesi veya kantinden yararlanma olanakları vardır (30).

b- Ailesinden ayrı okuyanların yaptığı harcamalar

Daha önce de belirtildiği gibi, U.Ü.İ.İ.B.F. Maliye Bölümünde okuyan öğrencilerin % 91'i, Bursa ili dışından gelmektedir. Bunların % 29 luk kısmı Bursa hariç, Marmara bölgesindedir; dolayısıyla bu öğrencilerin gelenekler, beslenme ve giyim alışkanlıkları ile iklim koşulları pek değişmediğinden çevreye uyum sağlamaları daha kolayken, sınıfın % 62'si başka bölgelerdeki liselerden mezun olduklarından (31), uyum sağlamaları daha zordur.

Öte yandan ailesi halen Bursa ili sınırları dışında oturmakta olan öğrenciler, anketi cevaplayanların % 88'idir. Bu durumda öğrencilerden % 3'ünün ailesi - başka nedenlerle de olsa - öğrencinin öğrenime başladığı Bursa iline göçetmiş durumdadır ki, başka nedenlerin olmadığı varsayımıyla, çocuğun eğitimi için ailenin katlandığı özel maliyetler artmaktadır.

Ailesinden uzak bir bölgede yüksek öğrenime devam eden öğrencilerin diğerlerine oranla sıla hasreti gibi manevi sorunlarla birlikte bazı maddi sorunları da vardır. Bu öğrenciler barınma, beslenme, evle haberleşme ve ulaşım harcamaları da yapmak zorundadır. Örneğin, barınma konusunu öğrenciler farklı biçimde çözmeye çalışmaktadır; % 62'si devlet yurdunda, % 12'si özel yurtlarda, % 2'si akraba yanında kalmakta, % 24'ü ev tutarak yakıt, bina vb. giderleri ödemektedir (33).

c- Yüksek öğrenimin fırsat maliyeti

Yüksek öğrenim öğrencilerinin okula gitmeyip bir işte çalışıyor ve üretiyor olmaları karşılığında kendilerine ödenecek ücretten vazgeçmeleri sözkonusudur ki, bu ücret okumalarının fırsat maliyetidir (34). Gelir seviyesi düşük ailelerde, eğitimin özel maliyetleri içinde özellikle "vazgeçilen kazançlar" a katlanmak zordur ve eğitimin fiyatı içinde önemli bir paya sahiptir (35).

Öğrenime devam ederken çalışanların sayısı, tüm lise mezunlarının bir anda emek piyasasına girmesinin alacaklarını varsaydığımız ücretlere etkisi; lise mezunu olarak işsiz kalma riskleri, gibi çeşitli faktörlerin öğrenimin fırsat maliyeti hesaplarına katılması gerekliliği ileri sürülmekte (36) ise de, güvenilir istatistikler olmadığı sürece bu unsurların saptanması zordur.

Türkiye açısından da eğitimin fırsat maliyetini hesaplamada kullanılacak istatistik veriler yoktur, onların da güvenilirlikleri kuşkuludur. Bu nedenle, bir lise mezununun kamu kesiminde işe başlaması veya sanayi kesiminde asgari ücretle çalışıyor olması halinde elde edeceği bir aylık net kazancı, yüksek öğrenime devam etmekle vazgeçtiği kazanç olarak ele almak, işsizlik riskini gözardı edersek pek de sakıncalı olmasa gerek (37).

5- Toplam Özel Maliyetler

1987-1988 öğrenim döneminde U.Ü.İ.B.F. Maliye Bölümüne kayıt yaptıran öğrenciler arasında uygulanmış anket bulgularına göre, yüksek öğrenim kurumlarına girebilmek için yapılması bir anlamda zorunlu olan sınava hazırlık eğitiminin ortalama maliyeti, 255.000.- TL.dir.

Sınav harçları, kayıt belgeleri için de yaklaşık 20.000.- TL. ödenmesi gereklidir.

Maliye Bölümü 1. sınıf öğrencileri ortalama 124.000.- TL. eğitim için ekstra harcamayla birlikte 40.000.- TL. da harç ödemek zorundadır.

Ailesinden ayrı okumak durumundaki 142 öğrenci ayrıca 1 yılda ortalama 390.000.- TL.lık barınma, beslenme, ulaşım ve haberleşme harcaması yapmak durumundadır ki, anketi cevaplayanlar içinde % 88'i için bu özel maliyet sözkonusudur.

Görünürdeki bu maliyetlere ek olarak lise mezunu bir devlet memuru olarak vazgeçtiği yıllık (eğitim süresi itibarıyla 8 aylık) kazanç ise yaklaşık 540.000.- TL. dir. Görüldüğü gibi, bir öğrencinin bir yıllık öğrenim masrafı yaklaşık 1.369.000.- TL.dir. O halde, yüksek öğrenim, ".....parasız bilinmesine karşılık gerçekte parasız değildir....." (38). Anket sonuçlarına göre öğrenci ailelerinin % 88'i için doğrudan katlanılan bir yük söz konusudur.

6- Fakülte Değiştirme İsteği

Maliye Bölümü 1. Sınıf öğrencilerinin % 66'sı başka bir fakültede okumak istemektedir. Bu grubun % 46'sı daha rahat iş bulma imkanı aradıkları, % 24'ü ilgili bölüme istekli gelmedikleri; % 21'i ailelerine yakın yerde okumak istedikleri, : 5'i ise çevreye uyum sağlayamadıkları vb. gerekçelerle fakülte değiştirmeyi düşünmekte ve grubun % 77'si yine sosyal bilim alanında öğrenim görmek istemektedir. Bu amaçla grubun % 53'ü yeniden giriş sınavına başvurmuş, buna karşılık % 75'i yeniden hazırlık eğitimi yapma-yacaklarını bildirmiştir.

C- SONUÇ

Sosyal faydanın özel faydayı aştığı hizmetlerin Kamu kesimince üstlenilmesi ve maliyetlerin tamamen veya kısmen vergilerle finansmanı söz konusudur (39). Türkiye'de de yüksek öğrenim hizmeti için öğrencilerin ödedikleri harçlar, yüksek öğrenim kurum maliyet bedelinin (dolaylı ve dolaysız harcamaların) en çok beşte biri seviyesinde olacak şekilde düzenlenmekte ve isteyen öğrencilere uzun vadeli ve faizsiz olarak borçlanma imkânı tanınmaktadır. Buna karşılık, yüksek öğrenim kurum harcamalarının en az % 94'ü hazine yardımı ile karşılanmaktadır (40). Hazine yardımının vergilerle yapıldığı varsayımında, konsolide bütçe gelirlerinin de % 88'inin vergi gelirleriyle finanse edildiği düşünülürse, yüksek öğrenim finansman biçimi vergi yükümlülere için bir yük müdür?

Konuya bu açıdan bakıldığında, yüksek öğrenim çağında çocuğu olmayan yaşlı veya çok genç yaşta vergi yükümlülerinden ki nisbi olarak en düşük gelir grupları arasında oldukları varsayılır (42), orta gelir grubunda olup yüksek öğrenimde çocuğu olanlara

yönelik bir gelir dağılımından sözedilebilir. Anket bulgularına göre, öğrencilerin % 76'sının ailesi ayda net 250.000.- TL. nin altında kazanç elde etmektedirler, dolayısıyla yüksek öğrenimin finansman biçimiyle gerçekleştirildiği varsayılan gelir transferi bu ailelere yöneliktir.

Maliyetin çoğunluğu vergilerle karşılanınca, yüksek öğrenim finansman açısından, tüketicilerin rakip olmadıkları ve hiçbir tüketicinin tüketimden dışlanmadığı "salt ortak mal/hizmet" grubuna (43) girmektedir. Oysa, talebin kapasiteyi aşması halinde, bir tayınlama mekanizması olarak kullanılan yerleştirme sınavı, bazılarını yüksek öğrenim sosyal malının tüketiminden alıkoymaktadır (44). Ayrıca Sınav için yapılan hazırlık eğitimi maliyeti de yüksek öğrenimin "fiyatı" içine girmekte ve bu bedeli ödeyemeyecek durumda olanlar için yüksek öğrenim hizmetinde eşit tüketim ilkesi gerçekleşmemektedir ki "eksik beşeri yatırım" yapılması söz konusudur.

Öte yandan; uzun süreli bir yatırım sonucu elde edilecek özel fayda akımını bekleyemeyecek durumdaki düşük gelirli ailelerin yüksek öğrenime başlama ve devam etme kararları, çocuğun yüksek öğrenim sırasında yapması gereken görünür harcamalar ile eğitimin fırsat maliyetinden etkilenir, yüksek öğrenim görmeye yetenekli fakat maddi açıdan yetersiz çocukların yüksek öğrenimden vazgeçmelerine neden olabilir.

Özel (ve daha sonra kamusal) harcamaları etkileyen bir diğer konu da, öğrencilerin fakülte değiştirme istekleridir. Yatay geçiş olanağını elde etmenin zorluğu düşünülürse, bu öğrencilerden bir kısmı yeniden bazı kişisel maliyetlere katlanıp bölüm/fakülte değiştirmeyi başaracak; bir kısmı ise ilgili bölümde isteksizce okumaya devam ederek eğitim süresinin uzaması vb. ek maliyetlerle öğrenimlerini tamamlayacaktır. Bu şekilde mezun olan öğrenci sayısındaki artış, acaba yüksek öğrenimden beklenen özel ve sosyal faydaları ne ölçüde gerçekleştirir?

Hele yüksek öğrenim arzı ile talebinin birbirine eşitlenmemesi, ulusal ihtiyaçlar ve kaynaklar çerçevesinde iyi planlanmış bir yüksek öğrenim programı yapılmaması halinde, bazı alanlarda işgücü açığı olurken, aynı zamanda bazı yüksek öğrenim mezunlarının işsiz kalması sorunu ile karşılaşılacağı açıktır. Sorunun yıllar boyu kümülatif şekilde büyümesi ise ciddi bir plansızlık göstergesidir. Kuşkusuz, konu salt yüksek öğrenimin doğru şekilde planlanması ile çözülmez. İlkokul (hatta anaokulu) çağından başlayarak genel bir eğitim planı, toplumun ihtiyacı olan gerçekten yeteneklilerin eğitime devam etmelerinin sağlanması açısından, gereklidir. Eğitim çağındakilere de yeteneklerinin ne olduğu, ilerde neyi, ne kadar başaracakları bilinci verilmelidir. Aksi takdirde aynı kişinin farklı yetenekleri gerektiren farklı konularda eğitilmek isteği ile karşılaşırız. Nitekim yapılan anketi cevaplayan ve halen sosyal bilim alanında öğrenim görenlerin % 15'i Fen ve Mühendislik, % 6'sı ise sağlık alanında öğrenim görmek istemektedir.

Sonuç olarak; ailelerin yüklendiği özel maliyetlerin yanısıra yüksek öğrenim kurumlarının veya yüksek öğrenim hizmetini desteklemek amacıyla diğer kurumların bütçelerinde gözüken harcamalar ile bütçelere yansıtmadığımız sosyal maliyetler açısından toplumda yüksek öğrenimin finansmanını üstlenmektedir. Konuya ister toplum, ister aile açısından bakalım, beşeri yatırımın israfı, katlanılan en ağır bedel olmaktadır.

DİPNOTLAR

- (1) Bu çalışma, yüksek öğrenim harcamasının verimliliğini ölçme amacıyla başlatılan araştırmanın bir bölümü olarak 1987-1988 öğrenim döneminde Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü 1. Sınıfta kayıtlı 220 öğrenci arasında uygulanmış anketin değerlendirilmesidir. Ocak 1988 tarihinde yapılan ve toplam 46 sorunun sorulduğu ankete 188 kişi katılmış; cevapları tutarsız veya eksik görülenler elenmiş; kalan 157 geçerli anket üzerinde değerlendirilme yapılmıştır.
- (2) Bkz. H.Correa, *The Economics of Human Resources*, North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1963, s.9; Beşeri sermaye alanındaki devrimin başlangıcı, T.W.Schultz'un Amerikan İktisatçılar Birliği Genel Kurulunda aralık 1960 da yaptığı sözlere bağlanmaktadır. Bkz. T.W. Schultz, "Investment in Human Capital", *A.E.R.*, Vol 51, (1961), s. 1-17. Konuya Türkiye açısından yapılmış çeşitli araştırmalar için bkz., Bora Güner, *Eğitim Harcamalarının Verimliliği*, DPT 1754-SPD: 331, 1981; Esfender Korkmaz, "Yüksek Öğretimde Etkinlik", basılmamış doktora tezi, İstanbul 1975; Bora Ocakçıoğlu, "Beşeri Sermaye Teorisi ve Vergi Alanına Uygulanması", basılmamış doçentlik tezi, İstanbul, Mart 1979; Güneri Akalın, *Kamu ekonomisi*. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1981, s. 162-206; Neclâ Çömlekçi, *Türkiye'nin İktisadi Kalkınmasında Eğitimin rolü*. Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları No. 85/45, Ankara, 1971; Engin Ataç, *Türkiye'de Eğitim Hizmetlerinin Kamu Harcamaları Açısından Analiz*, Eskişehir İ.T.İ.A. Yayınları No. 216/140, Eskişehir, 1979.
- (3) T.W.Schultz, *Investment in Human Capital* The Free Press, New York, 1971, s. 5-8; T.W. Schultz, *Investing in People*, University of California Press Ltd., London, 1981, s. 1.
- (4) B.A. Weisbrod, "External Effects of Investment in Education", *Economics of Education 1*, der. M.Blaug, Penguin, 1968, s. 159-171.
- (5) W.L. Hansen, "Rates of Return to Investment in Schooling in the United States", *Economics of Education 1*, s. 138; Louis J. Rodriguez ve Dewey D.Davis, *The Economics of Education*, Professional Educators Publication Inc., Nebraska, 1974, s. 48-54.
- (6) Weisbrod, op. cit., s. 171-178; *Higher Education, Who Pays? Who Benefits? Who Should Pay? A Report and Recommendations by the Carnegie Commission on Higher Education*, June, 1973, s. 79-89.
- (7) Schultz, *Investing in People*, s. 142.
- (8) *Higher Education For American Democracy Vol. V., A Report of the President's Commission on Higher Education*, Washington, Decemver 1947, s. 4 ile 1-22; *The Crisis in Higher Education* Proceedings of the Academy of Political Science, Vol 35, No. 2 der. J Froomkin, New York, 1983, s. 97.
- (9) Correa, op. cit., s. 13-136.
- (10) İbid., s. 210-228; T.Balough ve P.P. Streeten, "The Planning of Education in Poor Countries", *Economics of Education 1*, s. 383-395.
- (11) Akalın, op. cit., s. 185.
- (12) Correa, op. cit., s. 88; s. 137.
- (13) Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. ve 1983-1984 yılında kayıt yaptıran 1145 öğrenciyi uygulanan bir ankete göre öğrencilerin "özel dersanelerden sağladıkları kazançlar" sorusuna "% 20'si üniversiteye girebilmeyi sağladığı; % 50'si problemlerin pratik çözümünü gösterdiği, % 21'i sınavlardaki püf noktaları öğrettiği" şeklinde cevaplar vermişlerdir. Bkz. Mustafa Ayaç, "1983-84 yılında U.Ü.İ.B.F.'ne kayıt yaptıran öğrenciler üzerinde uygulanan anket ve sonuçları", *U.Ü.İktisat ve İdari Bilimler Der.*, Cilt VI, Sayı 1, Nisan 1985, s. 269.
- (14) Korkmaz, op. cit., s. 72-73.
- (15) Yararlandıkları hazırlık eğitim türüne göre, ödedikleri bedel değişmektedir. Sadece lise kurslarından yararlanan grup, ortalama 36.000.- TL., sadece yayınlardan yararlananlar, ortalama 37.000.- TL., sadece özel dershaneye gidenler ortalama 291.000.- TL. öderlerken; hazırlık seçenlerini artıranlar doğal olarak katlandıkları maliyetleri de yükseltmektedir. Sınav hazırlık eğitiminden yararlanan 134 öğrencinin, verilere göre ortalama olarak, 255.000.- TL. ödediği hesaplanmıştır. Ayrıca, anketi cevaplayanların % 74'ü giriş sınavı öncesi yapılan "deneme sınavı"na katılmış ve deneme sınavı bedeli olarak 1500.- TL. ödemişlerdir. Deneme sınavı, üniversiteye girişi etkileyen bir unsur değildir; fakat yüksek öğrenime başlayınca kadar yapılan ön harcamaları (maliyeti) artıran bir unsurdur.
- (16) C.Unay, *Eğitimin İktisadi Kalkınma Üzerindeki Etkileri*, Ar Basım A.Ş., İstanbul, 1982, s. 10.
- (17) 1987-1988 eğitim döneminde 1. basamak sınavı harcı, 6.500.- TL.; kitapçık bedeli 750.- TL. dir. 2. basamak sınavı harcı 7.500.- TL. dir.
- (18) U.Ü.İ.B.F. de kayıt sırasında istenen belgeler ile 1987 yılı itibarıyla bedelleri şöyledir: nüfus sureti 150.- TL.; İkametgah senedi 150.- TL.; lise diploması sureti 600.- TL.; Savcılık belgesi 1000.- TL.; 12 fotoğraf 1500.- TL.; röntgen çekim masrafı 500.- TL. fakülteden verilen dosya 1500.- TL.; istenen belgelerden sadece "askerlikle ilişkisizlik" belgesi için bedel ödenmemektedir.
- (19) Akalın, op. cit., s. 184-185.

- (20) M.Blaug, *An Introduction to the economics of education*. Penguin Books, 1970, s. 47; Correa, Op. cit., s. 54; ayrıca, binaların zımnî kira bedeli, fiziki yatırımlar üzerinden hesaplanması gereken zımnî faiz gideri gibi yüksek öğrenimin sosyal maliyeti de kurum açısından dolaylı maliyet olmaktadır. Bkz. Blaug, op.cit., s. 47; Correa., ap. cit., s. 54.
- (21) A Report by the Comegie Commission, s. 61, 81-82; Akalın, op.cit., s. 190.
- (22) Schutz, *Investment in Human Capital*, s. 90; Blaug; ap. cit., s. 47.
- (23) 2547 s. kanunun 2880 s. kanunla değişik 46. maddesi uyarınca; bkz. 198, 1983 tarih, 18140 s. Resmi Gazete.
- (24) Yıllar boyunca üniversitelerdeki Harçlar Fonu'nun harcamalar itibarıyla dağılımı için bkz. Vural Savaş, Nesrin Ertel, *Türk Yüksek Öğretim Sisteminin Ekonomik Açından Genel Bir Analizi*, Marmara Üniversitesi, Türkiye Araştırma Merkezi, Türk Yüksek Öğretim Kurumları İnceleme Dizisi, No: 1, İstanbul 1987, s. 56-58, 61.
- (25) Schultz, *Human Capital*, s. 83.
- (26) Blaug, *An Introduction to the economics of education* s. 47-49; eğitimdeki ekstra harcamalar için bkz., G.S. Becker, *Human Capital*, 2 nd ed., NBER New York, 1975, s. 249-253; Schultz, "Capital Formation by Education", *J.P.E.*, Vol. 68, No.6, Dec.1960, s. 573; B.A. Weisbrod, "Education and Investment in Human Capital", *J.P.E.* Vol. 70, Part. 2. Oct., 1962, s. 123. Bora Güner, op. cit., s. 22.
- (27) Bilet bedelleri sübvansiyonludur; öğrenciye görülen maliyeti altında toplam maliyetin görünmeyen kısmı olan sübvansiyon kadar miktar, bu çalışmada dikkate alınmamaktadır.
- (28) Ankette fakülteye ulaşım sorusunu yanıtlayan 139 öğrencinin 1 yarıyılıda ortalama 7150.- TL. ulaşım harcaması söz konusudur.
- (29) Anket bulgularına göre, 1 yarıyılıda kitap alımı için 21.600.- TL.; fotokopi harcamaları için ortalama 4.800.- TL.; kırtasiye alımları için de ortalama 6.850.- TL. harcamaktadırlar.
- (30) 1 yarıyıl boyunca öğle yemekleri için ortalama 20.000.- TL. ayrımları gerekmektedir.
- (31) İç Anadolu bölgesinden gelenler sınıfın % 15'i; Akdeniz bölgesinden gelenler % 13'ü; Ege bölgesinden gelenler % 10'u; Karadeniz bölgesinden gelenler % 10'u; Doğu Anadolu bölgesinden gelenler % 8'i; Güneydoğu Anadolu bölgesinden gelenler % 7'si şeklindedir. Oysa Güneydoğu Anadolu bölgesi dışında tüm coğrafi bölgelerde en az bir tane İ.L.B.F. vardır. Bkz., Savaş, Ertel, op.cit., s. 13.
- (32) Öğrencilerin 1 yarıyıl içinde eve ulaşım harcamaları ortalama 37.400.- TL.; evle haberleşme harcamaları ortalama 11.200.- TL.; tutmakta sabah ve akşam yemekleri için ayda ortalama 17.500.- TL.; ayrılmaktadırlar.
- (33) İncelenen dönemde Devlet yurduna ayda 3000.- TL.; özel yurtlara ortalama 32.700.- TL.; eve ortalama 48.300.- TL. ödemektedir.
- (34) Schultz, *Human Capital*, s. 83-87.
- (35) Blaug, *An Introduction to the economics of the education*, s. 47-49.
- (36) Türkiye'deki İktisat ve tıp öğrencilerinin eğitimdeki fırsat maliyeti hesapları için bkz., Korkmaz, op.cit., s. 80. Ayrıca, Çömekçi op. cit., s. 81-95, Akalın, op.cit., s. 173-174.
- (37) 13. derecenin 3. kademesinde işe başlamak durumundaki bir lise mezunu bekâr bir vergi yükümlüsü olarak Temmuz-Aralık 1987 tarihleri arasında aylık net 67.413.- TL. kazanç elde etmektedir. Bkz. Devlet Memurları Maaş Bodroları. Buna karşılık Asgari Ücret Tesbit Komisyonu Raporu uyarınca da sanayi kesiminde aylık asgari net ücret 49.200.- TL. dir. Bkz. 27 Haziran 1987 tarih, 19500 s. Resmi Gazete.
- (38) Akalın, op. cit., s. 186.
- (39) A Report by the Carnegie Commission, s. 61.
- (40) 1988 Mali Yılı Bütçe Gerekçesi, s. 15.
- (41) 1987 Yılı tahsilat rakamları itibarıyla; bkz., ibid., s. 13.
- (42) A Report by the Carnegie Commission, s. 47.
- (43) Sinan Sönmez, *Kamu Ekonomisi Teorisi*. Teori Yayınları, 1987, s. 111.
- (44) Akalın, op. cit., s. 186.